

ПОВОДОМ 175-ГОДИШЊИЦЕ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

ДР ДУШАН Љ. КАШИЋ

Епископ шабачки Антим

(1802—1807)

После укидања Пећке патријаршије (1766) постављала је Цариградска патријаршија на епархије по Србији махом епископе грчке народности, од којих се већина није могла да сроди са новом етничком средином. Зато је највећи део тих епископа желео да што пре оде на неку од епархија на грчком језичком подручју и стварао везе и материјална средства за остварење тога свога циља. Ако су такви епископи били слабије културе и без довољно моралних квалитета који приличе њиховом чину, саблажњавали су народ с којим су одржавали везе само приликом сакупљања својих прихода. Због таквих негативних појединачних пала је љага на све „фанариоте“ како у народној свести тако и у досадашњој историографији.

Међутим, таквим уопштавањем чини се велика неправда оним честитим грчким епископима, који су служећи у српском народу, осећали тај народ као своју паству за коју су одговорни пред Богом и историјом. Шабачко-ваљевска епархија, раније Ужичко-ваљевска, чије је седиште било у XVIII веку у Ваљеву, а затим у Шапцу, имала је срећу да су њени епископи Грци били махом добри и честити људи. Прота Матеја Ненадовић у својим **Мемоарима** пише како га је, кад му је било шеснаест година, рукоположио ваљевски епископ **Јоаким** (1767—1793): „Владика, што ме је запопио, био је прост али добар човек. Пошто ме запопио, говорио је слово, али цело његово слово било је у две, у три речи. Он се прихвати за своју камилавку и рече: „Христијани, почитујте свештенство и упамтите: ко је год на ову капу лајао, он се кајао... Ја сам одмах затим и протом постао. Шта је стало било владици што нисам јошт ни браде ни бркова имао; он је желео учинити кнезу (Матијиним оцу Алекси) хатер, а ваљда му је и новца требало...”¹ Његов наследник, епископ **Данило**

¹ М. Ненадовић, Мемоари, Београд 1951, 39—40.

(1793—1802), пренео је епископско седиште из Ваљева у Шабац,² али у титулатури је задржан помен и бивших седишта, тако да се шабачки епископи и даље називају и ужичким и ваљевским.

Кад је у Шабац дошао из Цариграда нови епископ Антим, који се у сачуваним документима презива Зеповић, Србија се налазила у великом злу и пред судбоносним догађајима. На власт су поново дошли јаничари и злогласне „четири дахије”, те у Београдском пашалуку наста страشان терор, који је дошао до своје кулминације у сечи народних кнезова и угледних црквених људи. То је био непосредни повод за дизање народа на устанак, који је под вођством Карађорђа букнуо у рано пролеће 1804. године.

У побуњеном Београдском пашалуку била су тада два епископа, оба Грка, београдски митрополит Леонтије и шабачко-ваљевски епископ Антим. Леонтије није уживао народно поверење, јер је био човек без карактера, порочан и превртљив. За њега се говорило да је помогао Мустафа-паши да удави митрополита Методија,³ његовог претходника и добротвора, код кога је научио да чита и пише и ускоро, као „умиљат, жив окретан и досетљив ... постаде душа целе митрополије”,⁴ па од 1801. и митрополит. Он је изгубио народно поверење већ уочи самог устанка, кад је у време сече кнезова домамио у Београд Хаџи Рувима, угледног архимандрита манастира Боговађе, и предао га Турцима да га убију.⁵ Прота Матија је записао „да је Карађорђе мрзио на Леонтија као на најгорег Турчина”, јер је служио Турцима.⁶ Зато су га вођи устанка игнорисали и били према њему резервисани и неповерљиви.

Сасвим други човек био је ужичко-ваљевско-шабачки епископ Антим Зеповић, чија је личност до сада у нашој науци била слабо позната, па зато понекад и неправилно оцењена.⁷ Он је дошао на ову епархију 1802. године. Један запис сведочи да је епископ Антим („митрополит ваљевски и ужички”) дошао у Београд 15. августа 1802, а у манастир Боговађу 26. септембра. Ту је служио две литургије и рукоположио два свештеника, Рувима у Рубницу и Јефимија у манастир Новаке, а једног ђакона за Рабровицу⁸. Као уредан, тачан и углађен архијереј стекао је народне симпатије и поштовање. Резидовао је у Шапцу, у коме је већ на почетку устанка (1804) настало велико страдање народа и свештенства, у коме је

² Ст. Новаковић, Белешке о историји Шапца и шабачке владичанске столице, Годишњица Николе Чупића 9, 1887, 28.

³ Леонтије је то признао на исповести пред смрт (Р. Веселиновић, Историја српске цркве II, Београд 1966, 59). „Незахвални убица свога добротвора ... био је турски човек, и због својих дела био је проклињан од својих савременика” (Т. Борђевић, Из Србије кнеза Милоша, Београд 1924, 202).

⁴ М. Вукићевић, Леонтије Ламбровић, београдски митрополит, Гласник православне цркве 1901, 130—131.

⁵ Архив Српске академије наука и уметности (даље: АСАНУ) 367.

⁶ М. Ненадовић, Мемоари, 70.

⁷ У „Поменику Шабачко-ваљевске епархије”, Београд 1940, 20, о њему је написано само шест редака са потпуно нетачним подацима. За нетачним подацима у дотадашњој литератури повео се и Ђоко Слијепчевић, Историја српске православне цркве II, Минхен 1966, 328.

⁸ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, 3790.

горку чашу патње испио и овај честити грчки епископ међу својом паством, која се борила за овоју слободу. О томе најречитије говори архивска грађа која се сада налази у Архиву Српске академије наука и уметности, а потиче из Митрополијско-патријаршијског архива у Сремским Карловцима.

Сазнавши да су устаници заузели Ваљево и да се крећу према Шапцу, Турци су напали на шабачку српску варош Бајер и кога год су од Срба затекли, посекали су. У извештају, који је о овој несрећи послао карловачком митрополиту Стефану Стратимировићу земунски прота Михаило Пејић, каже се како Турци „овде ухвате два свештеника, јереја Живка и Максима, и господина протосинђела, и оваквом жалосном смрћу прву двојицу уморе, тј. прободу обојици кроз трбух по два велика ханцара и после, ухвативши рукама ханцаре, водили су их у град и онде им главе одсеку; и протосинђела такође на комаде изсеку”.⁹ Епископ Антим је био ухапшен. Чим је о овом обавештен митрополит Стефан Стратимировић, одмах је писао проти Матији Ненадовићу, који је у име устаника одржавао везе са Србима преко Саве и са митрополитом, да нађе могућности како би епископ Антим био што пре ослобођен. „Препоручујем и молим, пише митрополит, а и хришћанска љубав то од нас захтева, да он (епископ Антим) буде оданде или на леп начин избављен или да би онде бар безбедно био сачуван, јер сам обавештен да он није својеволјно заостао у граду, како се не би старао о своме стаду и Турцима хтео угађати, као што ми је првобитно речено, него напротив, да би тамо будући постарао се склонити Турке на милосрђе, ако хришћане снађе несрећа”.¹⁰ Прота Матија се својски заузео, јер је лично много ценио владик у Антима. Он га у својим списима назива „наш свети Антим ваљевски” или пише, „истина је да је био Грк, али света душа”.¹¹ Тако су мислили и остали устаници.

Епископ Антим заиста се избавио из турског затвора. Ми га у мају 1804. видимо заједно са митрополитом Леонтијем у Земуну, а у јуну у устаничком логору у Топчидеру. Пошто су се Турци из опседнутог Шапца договорили са устаницима да мирни Турци остану на својим имањима и пословима, а рђави да се склоне и протерају,¹² настало је затишје. Владика Антим се вратио у Шабац међу своју паству.¹³ Устаници су у њега имали пуно поверење. Прота Матија пише како су се устаници спремали за велику свечаност, која је требало да се одржи на Великој Госпојини 1805. у манастиру Боговађи, где би Карађорђе био миропомазан као вођа народа. „Дозовемо ваљевског владик у Антима, који ће на светој тајни Карађорђа помазати светим миром”. Међутим, Карађорђе је уочи тога дана јавио да не може доћи у Боговађу, већ је наредио да се скупштина народних првака одржи у Борку код куће кнеза

⁹ АСАНУ 368.

¹⁰ Р. Перовић, Први српски устанак, I, Акта и писма, Београд 1977, 62.

¹¹ М. Ненадовић, Како је совет у Србији постао, Мемоари, Београд 1951, 186, 192.

¹² Ст. Новаковић, Васкрс државе српске, Београд 1954, 67.

¹³ Митрополијско-патријаршијски архив у Срем. Карловцима (МПА) „А” 149/1804.

Симе. Организаторима боговаћског славља било је жао што се њихове припреме и планови неће остварити „на славу како Карађорђа тако и целог народа. Но се повинујемо заповести, одаберемо најотменијих око три стотине људи и владику Антима, а проче отпустимо кућама. Дођемо у Борак, и тамо је све готово за скупштину”. На скупштини су расправљани проблеми наоружања устаника, пореза, набавке муниције, све поверљива питања, и изабрани су чланове „Совета”.¹⁴ Ово је најречитији доказ о односу устаника према овој двојници грчких владика. Значај скупа за који су у Боговаћи вршене припреме и онога што се у цркви имало догодити претпостављало би учешће митрополита београдског Леонтија, као прве црквене главе на овом подручју, али гле, устаници не зову њега, већ зову владику Антима. У онога немају поверења, избегавају где год могу сусрете с њим, крију од њега устаничке тајне, а у овога имају пуно поверење, поштују га, не подозревају, доводе га на скупштину на којој пред њим ништа не крију. То поверење је он свакако заслужио и оно му служи на част.

Првих дана 1806. видимо епископа Антима у Кленку, где преговара са избеглим Турцима и саветује да се измире са устаницима.¹⁵ Према извештају митровичког проте Гаврила Исаковића митрополиту Стефану Стратимировићу од 12. фебруара 1806. владика Антим је „ове зиме по селима проходио и храбрио наше једноверне да се оружају против Турака”. Турци су хтели да га ухвате, али је он ових дана пребегао прека Саве у Срем. Сада се налази под ведрим небом на брду према Витојевцима. Молио је митровачке грађане да замоле митрополита Стратимировића и Генералкоманду да му се дозволи да издржи карантин (контумац) у Митровици, „док Срби на оној страни не одоле Турцима”.¹⁶ И сам владика је молио митрополита да се заузме како би он могао издржати карантин у Митровици код свога брата Францеска, код кога му је похрањена сва његова „сиротиња”, па како му је брат тешко болестан, ако умре, остаће без свега.¹⁷ Од турског зла пребегле су у Срем и многобројне породице из Мачве, чекајући у злу да се ратна срећа обрне. У ове хладне фебруарске дане, дознајемо из једног документа, „неколико породица шабачких грађана издржавају карантин у шуми код Витојеваца”.¹⁸ Да зло буде веће, док је ова сиротиња пропадала уз сремску обалу Саве, нареди Словенска генералкоманда да се сав овај народ силом протера натраг у Србију. Тројица митровачких грађана извештавају о том 2. марта 1806. митрополита Стефана Стратимировића и моле га да се заузме за овај „бедни народ србијански”, који је овамо пребегао да „избегне турски мач” и да склопи жене и децу. С њима је и „бедно страждушчи” епископ шабачки са два ђакона и три слуге. У писму се каже да су 1. марта „овдашња

¹⁴ М. Ненадовић, Како је совет у Србији постао, Мемоари, 186.

¹⁵ АСАНУ 394.

¹⁶ АСАНУ 401.

¹⁷ АСАНУ 400. Код овога владичиног брата налазио се и његов сестрић Коста. Владика је преко кленачког капетана Константина Јовановића молио митрополита Стратимировића за препоруку да Коста буде примљен у српску школу у Митровици (Исто, 394).

¹⁸ АСАНУ 397.

господа са стражом, под само вече, при ужасном невремену, жене и децу, међу којима и господина епископа, који би ускоро и своју контумацију (карантин) издржао, с оружјем тако нагло и нечовечно на воду нагонили да се умало, због ужасног ветра, нису сви подавили. Ми присутни, који смо били осетљивог срца, гледајући те бедне страдалнике, са сузама смо их пратили, а особито плач и ридање бедног господина епископа који на оној страни нема ништа више да очекује него мач. Зато, пишу ови племенити људи, припадамо Бога ради и своје душе, смилујте се да заштитите и живот овога бедног господина епископа од мача избавите и да би вашим високим заузимањем код славне Генералкоманде (издејствовали) да би господина епископа, његова два ђакона и три слуге, који се покрај Саве налазе, још док су живи, привели у овдашњи контумац, а затим да господин епископ може отићи куда му Бог даде..."¹⁹ Митрополит је заиста хитно интервенисао и по доносиоцима писма упутио свој захтев Генералкоманди, како би они одмах из Петроварадина могли да у Митровицу понесу одлуку. Ствар је успела и епископ Антим је остао у Митровици.²⁰

Епископ Антим је становао у Митровици код свога брата Францеска. И даље је одржавао везе са својим устаничким епархијотима и о свему што је дознао обавештавао је митрополита Стратимировића. Од августа 1806. године сачуван је приличан број писама епископа Антима Стратимировићу, која су прворазредни извор за војну, али и за црквену историју устаничке Србије.²¹ Међутим, како је Митровица била погранични град Аустрије према Турској, војне власти су дозволиле да епископ Антим овде проборава само привремено, оправдавајући то издржавање пограничног карантина. На заузимање митрополитово тај се рок продужио од пролећа до јесени, али аустријске власти су све теже продужавале тај боравак, не желећи да ма чим кваре добре односе са Турском. Кад митрополит није више могао да продужи боравак владике Антима у Митровици, он га је о томе обавестио с тим да седи у Митровици док му се од стране аустријских војних власти не нареди да иде, а кад до тога дође, митрополит ће га радо примити у Карловце, наћи му стан у граду и издржавати га. Ако пак владика више жели поћи у неки манастир нека само јави где жели, како би митрополит могао тамо да нареди што је потребно.²² Пошто је Генералкоманда инсистирала да владика Антим мора ићи из Митровице,²³ одлагања више није било. Владика је 13. септембра писао митрополиту, захвалио му на понуђеном смештају у Карловцима и изјавио жељу да иде у манастир Бешенову, јер он је калуђер, па ће тамо бити боље и за њега и за његову пратњу, јер су са њим два ђакона, брат му Францеско и сестрић Ко-

¹⁹ АСАНУ 402.

²⁰ АСАНУ 404. Епископ је 8. марта захвалио Стратимировићу „за неизречену милост и крајње благоутробије“ које му је учинио „избавивши ме посвезденога страха и невоља које сам претрпио ..., јер без ваше помоћи сасвим бих пропао“ (Исто, 406).

²¹ АСАНУ 431, 432.

²² АСАНУ 436.

²³ АСАНУ 441.

ста.²⁴ Митрополит је одмах одговорио, послао владици писмо за управу манастира Бешенове у коме наређује да епископа и његове сроднике приме као најчасније госте и да им указују пуно гостопримство („страноприимство”). Међутим, митрополит је у писму додао, ако се владици не свиђа у Бешенови, може отићи да борави у Шишатовцу,²⁵ једном од највећих фрушкогорских манастира. Генералкоманда је била већ нестрпљива. Она је 19. септембра упутила писмо митрополиту да епископ шабачки Антим Зеповић (овде сретамо владицино, свакако посрбљено, презиме) мора да иде из Митрозице, како би командант скинуо са себе одговорност.²⁶ Епископ Антим је 23. септембра обавестио митрополита да ће ових дана одселити у манастир Бешенову²⁷ али је то свакако било тек у октобру, јер знамо за једно писмо епископа Антима митрополиту, које је датирано у Митровици 1. октобра, а митрополит је одговор на њега датирао 10. октобра 1806.²⁸

Колико је владика Антим из Бешенове могао одржавати везе са Србијом, не знамо, али да их је ипак имао види се из његовог пиома митрополиту Стратимировићу писаног у Митровици 4. октобра 1807, у коме га извештава о победи устаника над Турцима код Липолиста у Мачви. „Пре неколико дана прешло је преко Дрине 500 Турака и дошли су усред Мачве у село Липолист. Њих су Србијанци пропустили да до тамо дођу. После су (Турци) опколили проту Стефановића и Јакова²⁹ и наши су ту и убили до 55 Турака и донели их, а оне друге су натраг претерали и не зна се колико их се у води удавило кад су се натраг у бекство дали. А јуче, тј. 3. октобра, наши су опет прешли преко Дрине и тукли су се и битку велику имали. Тамо су наши Турке јако разбили и нарочито много марве овамо претерали. То је што засад истинито могу вашој екселенцији за Србијанце јавити”.³⁰

Велика неизвесност у којој се владика Антим налазио већ годину и по дана тешко му је падала. Вратити се у своју епархију није могао, јер би то значило сигурну смрт. Зато је још у току лета 1807. замолио митрополита Стратимировића да му изда уверење („свидјетелство”) о његовом понашању, којим би могао да се представи, ако куда пође. То уверење, издано 25. јула 1807, уједно је и најбоља карактеристика ове светле личности међу грчким владикама у српским земљама. Оно гласи:

„На захтев Његовог Преосвештенства епископа ужичко-шабачког господина Антима овим посведочујемо да је он, од времена

²⁴ АСАНУ 438.

²⁵ АСАНУ 439, 440.

²⁶ АСАНУ 441.

²⁷ АСАНУ 442.

²⁸ АСАНУ 445.

²⁹ Проту Матију и Јакова Ненадовића.

³⁰ АСАНУ 484. Тачност овог владициног извештаја потврђују и други. Стојан Новаковић (Васкрс државе српске, Београд 1954, 105, на основу податка који је узео од А. А. Н. Петрова, *Война сь Турциеи II*, 19) пише: „Али од Босне почне збиља с крајем септембра нападати турска војска. Код Липолиста и ман. Петковице ударили су били на проту Матију Ненадовића и Јакова, али су их Срби разбили, тако да су се многи и у Дрини подавили. Затим су Срби 3. октобра прелазили у Босну, вративши се отуда с многим пленом”.

кад је услед учесталих турских напада и пљачке у његовој епархији био приморан с осталим народом пребећи на страну царско-краљевских предела, у току целог овог бављења, увек и свуда се понашао најпристојније и како приличи архијерејском чину, тако да је не само часним провођењем свога живота, одликовањем благом и кротком нарави због које у току своје нужде и потребе никоме и ни у чему није био досадан, прирођеном учтивошћу умео је склањати се, као и ревносим отправањем црквеног богослужења учинио је да од свих буде поштован и свима врло пријатан, а нарочито се одликовао врлином што је увек због своје пастве patio, њено бедно стање оплакивао и, где год је било могуће, даноноћно се трудио да на свој начин помогне. Због таквих својих одличних врлина којима је украшен, због ревности и непрестане бригае за своју паству, заиста је заслужио да код свих и свакога буде достојно најусрдније препоручен”.³¹

После овог сведочанства и оног извештаја о битци код Липолиста губи се траг честитог владике Антима у историји Српске цркве, којој је часно послужио у најтежим данима.

³¹ АСАНУ 480.

Summary

Dr. Dushan L. Kashich:

BISHOP ANTHIM OF SHABATZ (1802—1807)

Anthim was a Greek who came from Constantinople to be a Bishop of Shabatatz just when „dahias” introduced their rule of terror in the occupied Serbia. During the insurrection against the Turks led by Karageorge, the Bishop of Belgrade, Leonty (1801—1813), who also was a Greek, sided with the Turks while Bishop Anthim supported the Serbian liberation movement. By this he won the respect of all Serbians.

The Turks tried to kill the brave Bishop Anthim, therefore he fled to Austria, together with many Serbian soldiers from his Diocese. He took care of this persecuted flock.

In 1807 he disappeared from the turbulent scene of those times. But the Serbian Church keeps him in good memory ever since.

